

ענף החקלאות: הזדמנויות ואתגרים

כתיבה: נתנאל קופראק, כלכלן | אישור: עמי צדיק, מנהל המחלקה לפיקוח תקציבי

עריכה לשונית: מערכת דברי הכנסת

תאריך: ט"ו חשוון תשפ"א, 2 בנובמבר 2020

סקירה כלכלית

תוכן העניינים

1.....	תמצית.....	1
2	ענף החקלאות: נתונים ומגמות.....	1
2	1.1 מבנה הענף	1.1
3	1.2 חשבון ענף החקלאות	1.2
4	1.3 מגמות בהתפתחות הענף	1.3
4	1.4 מועסקים	1.4
6	1.5 התפוקה החקלאית.....	1.5
9	2. צריכת מים בחקלאות ויעילות השימוש בהם.....	2
9	2.1 נתונים על צריכת המים בישראל.....	2.1
10	2.2 יעילות השימוש במים בחקלאות	2.2
11.....	3. תרומות, הזדמנויות ואתגרים.....	3
11	3.1 תרומות	3.1
11	3.1.1 תרומות ישירות.....	3.1.1
12	3.1.2 תרומות חיצוניות	3.1.2
12	3.2 הזדמנויות	3.2
13	3.3 אתגרים	3.3
14	3.3.1 הגודל והמבנה של התמיכות בענף בישראל בהשוואה למדינות ה-OECD	3.3.1
18	3.3.2 פריון נמוך בהשוואה בין-לאומית	3.3.2
19	3.3.3 רגולציה בענף	3.3.3
21	3.3.4 תעסוקה ועובדים זרים	3.3.4
22	3.3.5 פערי תיווך בשיווק פירות וירקות טריים	3.3.5
24	נספח: השינוי בתפוקה החקלאית לפי מוצר.....	24

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת חה"כ רם בן ברק לקראת ציון יום מיוחד בכנסת בנושא "החקלאות והמרחב הכפרי: חקלאות ישראלית – עוצמה עולמית" ב-3 בנובמבר 2020. במסמך מובאים נתונים על משקים חקלאיים לפי חתכים שונים, נתונים על מספר המועסקים והשכר הממוצע בענף החקלאות, על התפוקה החקלאית במונחי כמות וערך בשנים 2000–2019, על יעילות השימוש במים בשנים האחרונות ועל הזדמנויות ואתגרים העומדים בפני הענף.

בשנת 2017 כ-62.2% מהמשקים החקלאיים היו מושבי עובדים, כ-25.8% השתייכו למגזר הערבי, כ-10.3% היו משקים פרטיים וחברות במגזר היהודי וכ-1.8% היו קיבוצים ומושבים שיתופיים. כ-62.8% מהמשקים החקלאיים עוסקים בגידולים צמחיים, כ-18.3% עוסקים בבעלי חיים וכ-17.6% עוסקים בפעילות מעורבת. כ-49.6% מהשטח לגידולים צמחיים הוא לגידולי שדה, כ-24.2% מהשטח משמש לגידול ירקות וצמחי תבלין, כ-19.3% – למטעים ללא הדרים וכ-5.5% להדרים. בשנת 2019 ערך התפוקה החקלאית היה כ-30.6 מיליארד ש"ח; ממנה כ-18.1 מיליארד ש"ח (כ-59.3%) מתפוקה צמחית וכ-12.4 מיליארד ש"ח מבעלי חיים ותוצרתם (כ-40.7%). התשומה (כולל בלאי) בענף הייתה כ-18.9 מיליארד ש"ח, והיא מותירה תוצר מקומי נקי של כ-11.7 מיליארד ש"ח (ההפרש בין התפוקה לתשומה). בשנים 2004 עד 2016 תפוקת ענף החקלאות עלתה בכ-17.4%. בשנים 2000–2019, שיעור הגידול של התפוקה **בענפים שבהם מעט רגולציה באופן יחסי** היה גבוה משיעור הגידול בתוצר ובאוכלוסייה.

ענף החקלאות בישראל מגלם ערכים רבים שאינם נוגעים רק לייצור המזון ואספקתו אלא גם לתרומות חיצוניות: ערכים תרבותיים של הקשר בין אדם לאדמתו, מורשת ההתיישבות החקלאית, ערכים נופיים, ערכים סביבתיים ועוד. חלק מתרומות הענף הן ישירות וחלקן תרומות חיצוניות, כגון פיתוח טכנולוגיות עבור הענף בישראל, אשר גם מיוצאות. אלה הם האתגרים העיקריים העומדים בפני הענף החקלאות:

רווחיות: בשנים 2000 עד 2019 עלה מדד מחירי התשומה ב-78.9%, לעומת עלייה של 66.1% במדד מחירי התפוקה החקלאית, קרי רווחיות החקלאות נשחקה.

תמיכות: משקל התמיכות מהתפוקה בענף בישראל נמוך יחסית לממוצע במדינות ה-OECD. נוסף על כך, התמיכות בישראל ברובן עקיפות (כגון מכסים) ומובילות למחירים גבוהים, שלא כמו במדינות המפותחות שבהן התמיכות הן ישירות ומובילות למחירים נמוכים. ה-OECD ממליץ לשנות את מבנה התמיכות בישראל.

פריון: פריון העבודה בענף החקלאות בישראל נמוך יחסית למדינות המפותחות, ומשקל היצוא מסך המכירות נמוך יחסית.

רגולציה: בכמה ענפים, ובהם ענפי החלב והביצים, הרגולציה גבוהה יחסית, בעיקר לגבי מכסות ייצור ומכסים גבוהים על יבוא. מחקרים מעלים כי רגולציה עודפת עשויה לגרום להתפתחות איטית של אותם ענפים, למחירים גבוהים יחסית ולהקצאת מקורות לא יעילה שמגבילה התמקדות בייצור מוצרים שבהם קיימים יתרונות יחסיים.

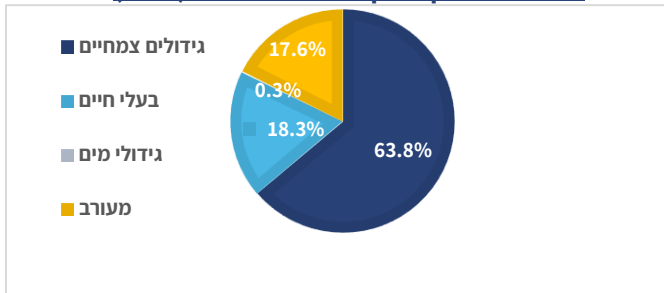
תעסוקה: משקל העובדים הישראלים מסך העובדים בענף החקלאות פחת במהלך השנים לטובת עובדים זרים. העסקה של עובדים זרים עשויה להוביל לרמת שכר נמוכה יחסית לעובדים ישראלים ולתמריץ לשימוש בתשומות עבודה על חשבון השקעה בהון ובטכנולוגיות, אשר מובילים להעלאת הפריון.

1. ענף החקלאות: נתונים ומגמות

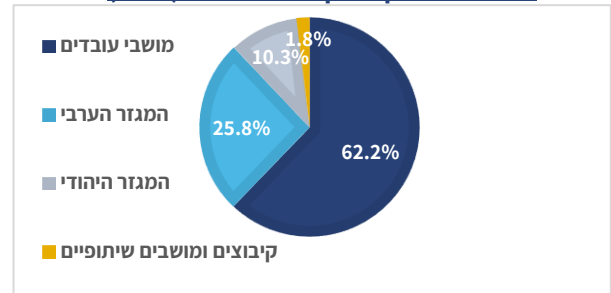
1.1 מבנה הענף

בשנת 2017 מספר המשקים החקלאיים הפעילים היה 17,476.¹ מספר המשקים החקלאיים שעסקו בגידולים צמחיים היה 12,443. מהם 7,347 עסקו בגידול מטעים, 3,050 – בירקות וצמחי תבלין ו-2,401 – בגידולי שדה. כלל השטח המעובד היה 3.52 מיליון דונם. בתרשימים 1 ו-2 להלן מוצגים משקים חקלאיים לפי סוג ולפי פעילות בשנת 2017.

תרשים 2: משקים חקלאיים לפי פעילות (2017)³

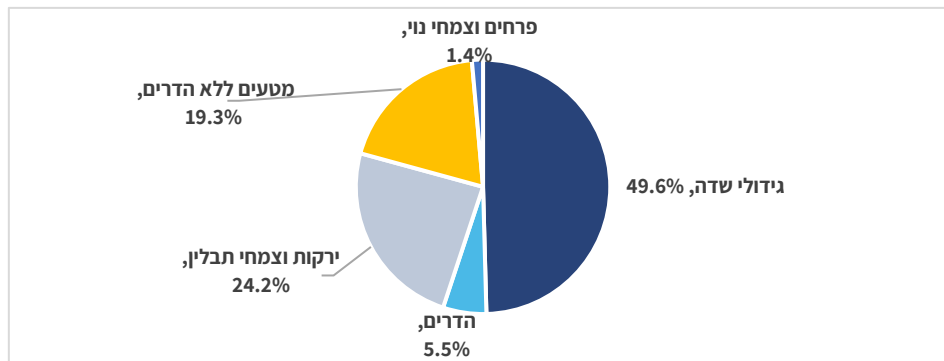

תרשים 1: משקים חקלאיים לפי סוג (2017)²

כפי שמוצג בתרשימים, בשנת 2017 כ-62.2% מהמשקים החקלאיים היו מושבי עובדים, כ-25.8% היו במגזר הערבי, כ-10.3% היו משקים פרטיים וחברות במגזר היהודי וכ-1.8% היו קיבוצים ומושבים שיתופיים. כ-62.8% מהמשקים החקלאיים עסקו בגידולים צמחיים, כ-18.3% עסקו בבעלי חיים וכ-17.6% עסקו בפעילות מעורבת. בתרשים 3 להלן מוצגת חלוקת השימוש בשטח הגידול של גידולים צמחיים לפי סוג הגידול.

תרשים 3: שטח הגידולים הצמחיים לפי סוג גידול⁴

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [מפקד החקלאות הארצי 2017: ממצאים ראשוניים](#), 16 בינואר 2020. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ערכה בשנת 2018 מפקד חקלאות ונאספו בו נתונים על שנת 2017. עד כה נערכו שלושה מפקדי חקלאות: בשנים 1949–1950, בשנת 1971 ובשנת 1981.

² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [מפקד החקלאות הארצי 2017: ממצאים ראשוניים](#), תרשים 1: [מספר המשקים החקלאיים לפי סוג משק](#), 16 בינואר 2020.

³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [מפקד החקלאות הארצי 2017: גידולים צמחיים](#), תרשים 1: [מספר משקים לפי סוג פעילות](#), 30 באוגוסט 2020.

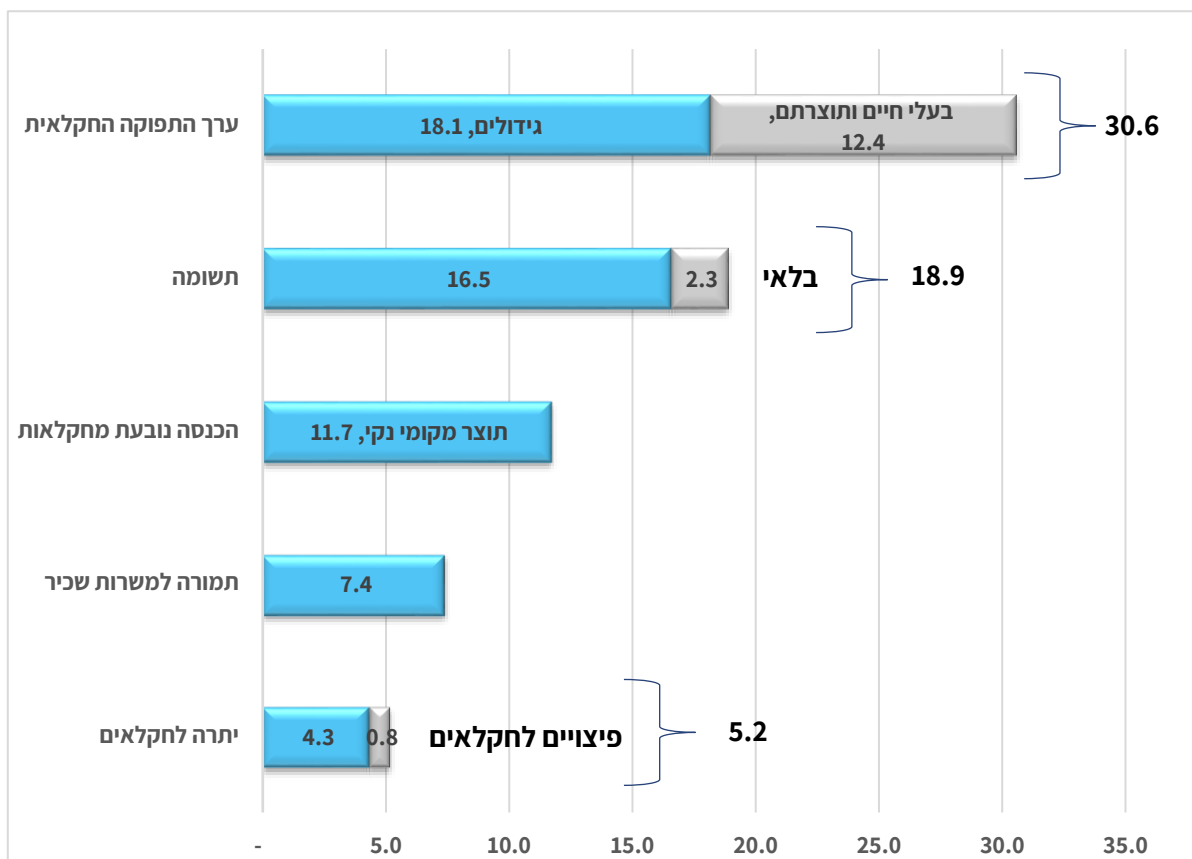
⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [מפקד החקלאות הארצי 2017: גידולים צמחיים](#), תרשים 2: [שטח הגידולים הצמחיים לפי סוג](#), 30 באוגוסט 2020.

על פי התרשים, כ-49.6% מהשטח לגידולים צמחיים הוא לגידולי שדה, כ-24.2% הוא לירקות וצמחי תבלין, 19.3% – למטעים ללא הדרים ו-5.5% – להדרים.

1.2 חשבון ענף החקלאות

בתרשים 4 להלן מוצג חשבון ענף החקלאות לשנת 2019, הכולל את ערך התפוקה מבעלי חיים ומגידולים, התשומה (כולל בלאי), ההכנסות מחקלאות, התמורה למשרות שכיר והיתרה לחקלאים.

תרשים 4: חשבון ענף החקלאות לשנת 2019 (מיליארדי ש"ח)⁵

בתרשים אפשר לראות כי בשנת 2019 ערך התפוקה החקלאית היה כ-30.6 מיליארד ש"ח, מהם כ-18.1 מיליארד ש"ח (כ-59.3%) מתפוקה צמחית וכ-12.4 מיליארד ש"ח מבעלי חיים ותוצרתם (כ-40.7%). התשומה (כולל בלאי) בענף הייתה כ-18.9 מיליארד ש"ח, והיא הותירה תוצר מקומי נקי של כ-11.7 מיליארד ש"ח (ההפרש בין התפוקה לתשומה). מהם, כ-7.4 מיליארד ש"ח שימשו לתשלומים בעבור משרות שכיר, והיתר, כ-5.6 מיליארד ש"ח (כולל פיצויים ותקבולים נוספים של כ-0.8 מיליארד ש"ח), נותר לחקלאים.

⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעות לתקשורת, [החקלאות בישראל בשנת 2019](#), 1 ביולי 2020.

1.3 מגמות בהתפתחות הענף

בלוח 1 להלן מובאים נתונים על ענף החקלאות בשנים 2000–2019: תפוקה, תשומה, התוצר הגולמי (כולל בלאי), הכנסה כוללת⁶ (בתוספת פיצויים), פריין עבודה ופריין כולל.

לוח 1: נתונים על ענף החקלאות משנת 2004 ועד 2016 (שינוי שנתי באחוזים)⁷

שנה	תפוקה	תשומה	התוצר הגולמי	הכנסה	פריין עבודה	פריין כולל
2004	10.1	4.8	16.9	3.0	10.3	12.1
2005	3.5	0.3	7.8	28.7	4.3	4.6
2006	0.7	-2.2	4.0	7.6	14.0	8.4
2007	2.7	7.0	-1.9	-6.3	-7.9	-7.1
2008	-1.7	-3.0	-0.1	10.1	-4.7	-4.7
2009	6.2	-2.6	17.8	34.9	25.7	21.9
2010	-2.3	6.5	-9.9	-9.3	-3.7	-6.6
2011	2.5	2.3	2.6	3.7	4.7	3.2
2012	0.1	2.6	-2.7	-17.0	-11.8	-8.6
2013	1.0	3.6	-2.7	6.7	-9.5	-6.6
2014	1.6	5.0	-3.4	-1.0	-0.8	-1.4
2015	-4.9	-2.5	-8.6	7.7	-7.0	-7.5
2016	5.0	4.4	5.8	6.8	1.7	3.5
2017	1.7	0.3	3.4	3.8	-0.6	1.3
שינוי 2017–2004	16.7%	23.1%	9.4%	89.7%	-1.6%	-3.6%
2017 במיליוני ש"ח	30,181	16,532	13,649	12,320	-	-

כפי שמוצג בלוח, בשנים 2004 עד 2017 תפוקת ענף החקלאות עלתה בכ-**16.7%**. יש לציין כי מדובר בשיעור השינוי הכמותי, ובמקביל מדד מחירי התפוקה עלה בתקופה זו בכ-42%. התוצר הגולמי עלה בכ-**9.4%**, התשומה עלתה בכ-23.2%, ההכנסה הכוללת עלתה בכ-**89.7%**, פריין העבודה ירד בכ-1.6% והפריין הכולל ירד בכ-3.6%. מהנתונים עולה כי קיימת תנודתיות בשיעורי השינוי של המשתנים השונים בין השנים. בשנים 2011 עד 2017 הייתה יציבות בפעילות הכלכלית בענף, התפוקה עלתה במצטבר ב-**4.3%**, התוצר הגולמי **ירד** ב-**8.6%** וההכנסה הכוללת עלתה ב-**4.7%**.

1.4 מועסקים

בלוח 2 להלן מוצגים נתונים על המועסקים בענף החקלאות בשנים 2015–2019.

⁶ הכנסתם של גורמי ייצור, עבודה והון, המועסקים בחקלאות. ההכנסה נאמדת על ידי סיכום ערך התפוקה החקלאית ופיצויים ותקבולים נוספים לענף פחות ערך התשומה.

⁷ בנק ישראל, דוח שנתי 2018, לוח ב'-נ': 36: הפעילות בענף החקלאות – נתונים נבחרים. מרץ 2019. פריין עבודה: התוצר לשעת עבודה. פריין כולל: השינוי בתוצר בנטרול השינוי בגורמי ייצור שונים (מחושב כשינוי התוצר ללא שינויים במלאי ההון ושינויים בשעות העבודה).

לוח 2: מספר המועסקים בענף החקלאות בשנים 2015–2019 (באלפים)⁸

שנה	מועסקים ישראלים	מועסקים מהרשות הפלסטינית	מועסקים זרים	סך הכול
2015	37.7	13.2	20.6	71.5
משקל	52.7%	18.5%	28.8%	100%
2016	37.9	14.7	22.7	75.3
משקל	50.3%	19.5%	30.1%	100%
2017	38.3	14.8	24.1	77.2
משקל	49.6%	19.2%	31.2%	100%
2018	37.9	14.9	24.6	77.4
משקל	49.0%	19.3%	31.8%	100.0%
2019	37.9	16.6	24.6	79.1
משקל	47.9%	21.0%	31.1%	100%

על פי הלוח, בשנת 2019 מספר המועסקים בענף החקלאות היה כ-79,100, עלייה של כ-10.6% משנת 2015. בשנת 2019 משקל המועסקים הישראלים היה כ-47.9%, ירידה של כ-4.8 נקודות אחוז משנת 2015. בלוח 3 להלן נתונים על השכר החודשי הממוצע בענף החקלאות בשנים 2015–2019.

לוח 3: השכר הממוצע למשרת שכיר בענף החקלאות (בש"ח לחודש)⁹

שנה	עובדים ישראלים	עובדים מן הרשות הפלסטינית	עובדים זרים
2015	5,735	3,066	5,664
2016	5,902	3,256	5,937
2017	6,276	3,725	6,255
2018	6,460	3,816	6,516
2019	6,472	3,708	6,589
שינוי	12.9%	20.9%	16.3%

כפי שמצוין בלוח, בשנת 2019 שכר של עובד ישראלי היה כ-6,472 ש"ח, שכר של עובד מהרש"פ היה כ-3,708 ש"ח ושכר של עובד זר מחו"ל היה 6,589 ש"ח. שכר של עובד ישראלי עלה בשנים 2015–2019 בכ-12.9%, שכר של עובד מהרש"פ עלה בכ-20.9% ושכרו של עובד זר מחו"ל עלה בכ-16.3%. שכר המינימום בשנת 2019 היה 5,300 ש"ח לחודש, ועלה מינואר 2015 בכ-23.3%¹⁰ על מעסיק עובד זר בחקלאות חלה חובה לשלם מס בגובה 10% משכרו. בשנת 2016, שונה החוק וניתן פטור ממס זה למעסיקי עובדים זרים בחקלאות עד ל-31 בדצמבר 2020.¹¹

⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2020 – חקלאות, לוח 21.7, 26 ביולי 2020.

⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי 2020 – שוק העבודה, לוח 9.36, 26 ביולי 2020.

¹⁰ ביטוח לאומי, שכר מינימום, כניסה: 28 באוקטובר 2020.

¹¹ סעיף 2 לחוק התוכנית להבראת כלכלת ישראל (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות הכלכלית לשנות הכספים 2003 ו-2004) (תיקון מס' 18 והוראת שעה), התשע"ו-2016.

1.5 התפוקה החקלאית

השינוי בתפוקה החקלאית תלוי בגורמים רבים, לרבות משתנים מקרו-כלכליים, כגון השינוי בתוצר המקומי הגולמי ובצריכה הפרטית, ומשתנים הקשורים לענף החקלאות כגון טעמי הצרכנים, מחירים, עלויות הייצור ומידת הרגולציה המוטלת על הענף (רגולציה המקטינה היצע, כגון מכסות ייצור, מכסים על יבוא ופיקוח על מחירים, לעומת רגולציה שאינה מתערבת בשיקולי החקלאים). בלוח 4 להלן מוצג השינוי במשתני תוצר ובאוכלוסייה בשנים 2000 ו-2019.

לוח 4: אוכלוסייה ותוצר מקומי גולמי, שנת 2000 לעומת 2019¹²

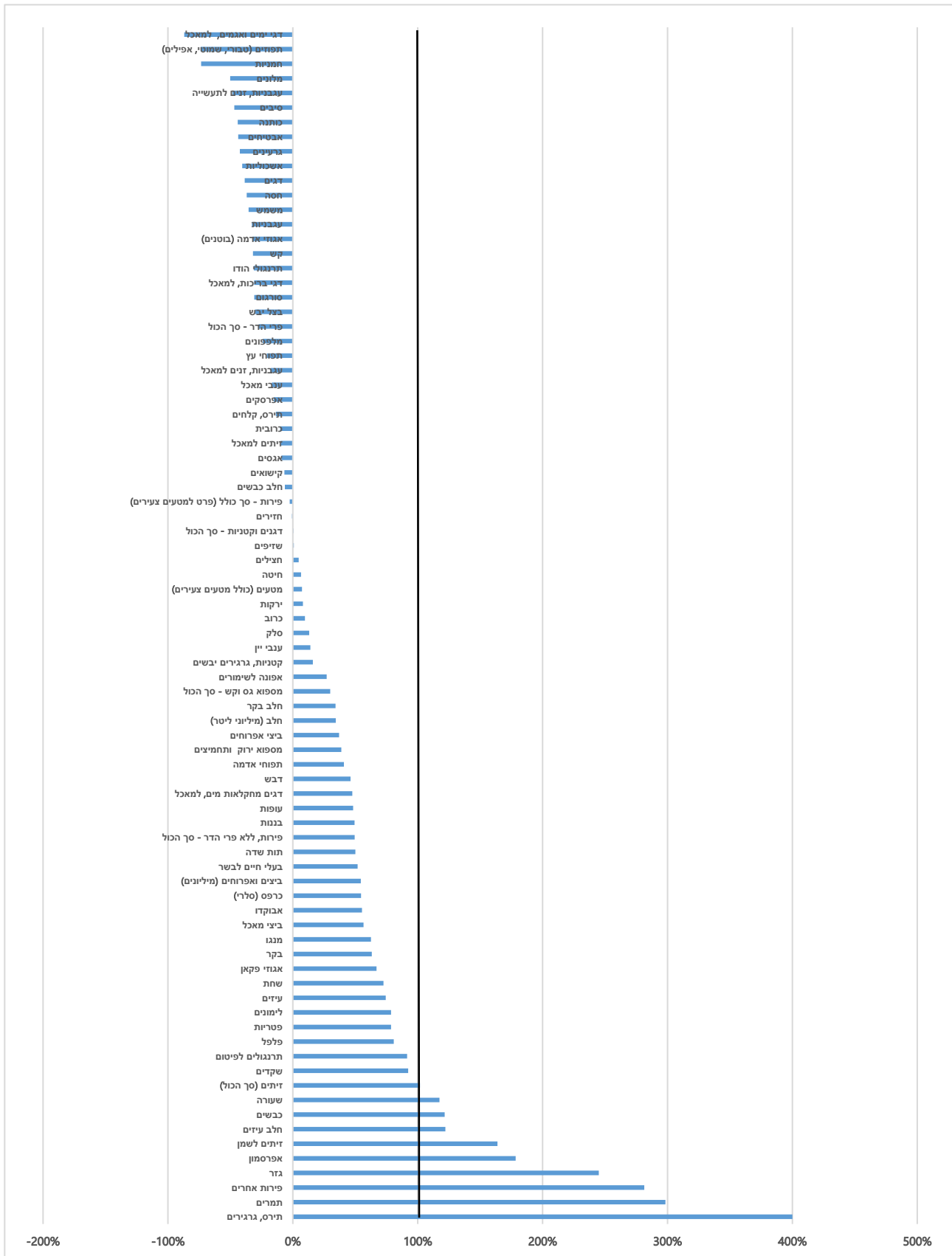
נתון	2000	2019	שינוי
תוצר (במיליארדי ש"ח שוטפים)	468.1	1,406.5	200.4%
תוצר לנפש (באלפי ש"ח שוטפים)	74.9	155.4	107.6%
הוצאה לצריכה פרטית לנפש (באלפי ש"ח שוטפים)	41.8	84.2	101.3%
אוכלוסייה (באלפים, סוף שנה)	6,369.3	9,140.5	43.5%

בלוח רואים כי בשנים 2000 עד 2019 התוצר המקומי הגולמי עלה בכ-200.4%, התוצר לנפש עלה בכ-107.6%, הצריכה הפרטית לנפש עלתה בכ-101.3% והאוכלוסייה גדלה בכ-43.5%. בתרשימים 5 ו-6 להלן מוצג השינוי הכמותי בתפוקה החקלאית והשינוי בערך התפוקה החקלאית לפי מוצר בשנים 2020 עד 2019.

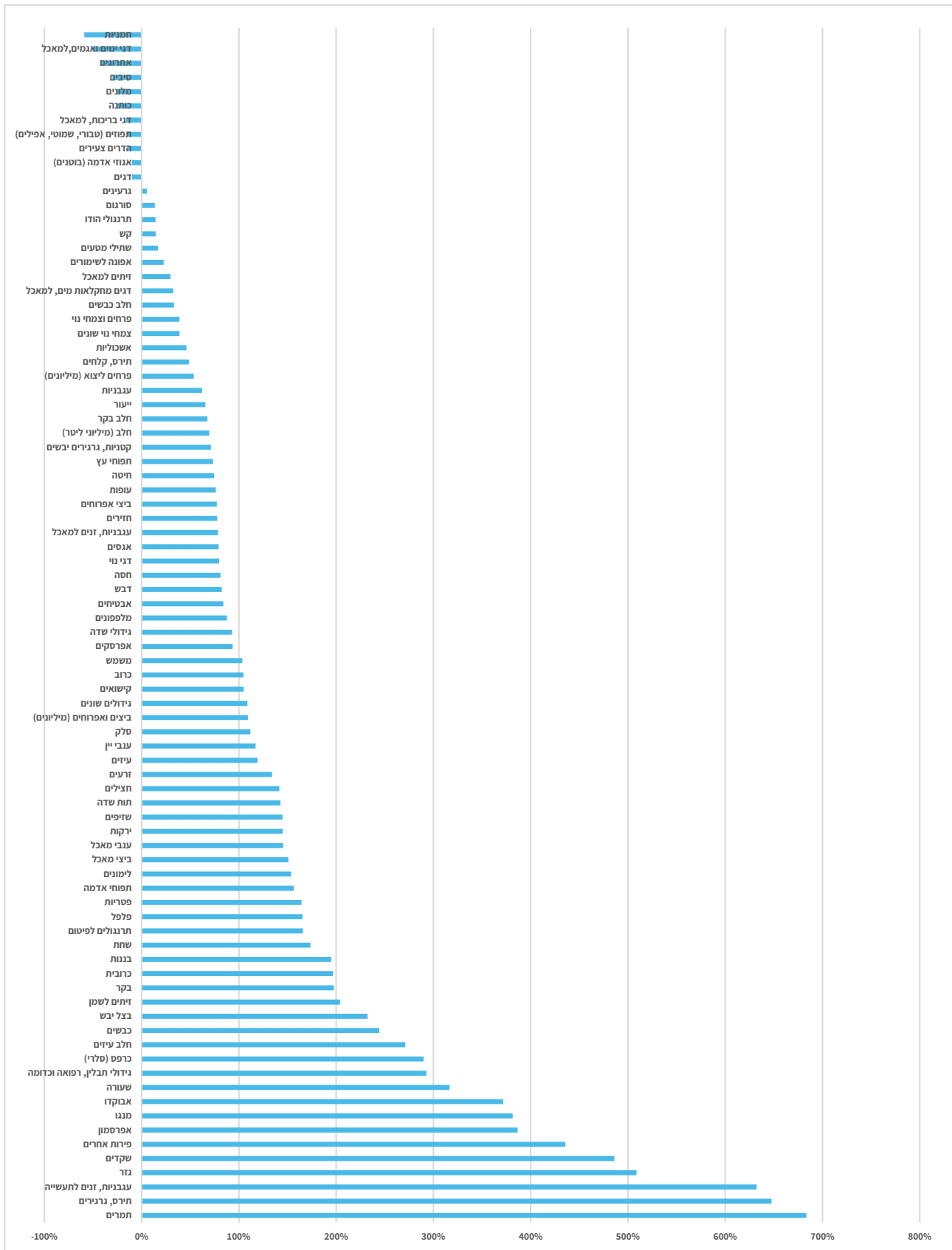
¹² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי 2020, אוכלוסייה, לוח 2.1; חשבונות לאומיים, לוח 11.2, 26 ביולי 2020.

תרשים 5: השינוי בתפוקה החקלאית לפי מוצר בשנים 2000 עד 2019 (אלפי טון)¹³

תרשים 6: השינוי בערך התפוקה החקלאית לפי מוצר בשנים 2000 עד 2019¹⁴

¹⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [תפוקה חקלאית לפי ענף ומוצר](#), 10 בספטמבר 2020.

מן הנתונים בתרשימים 5 ו-6 עולה כי –

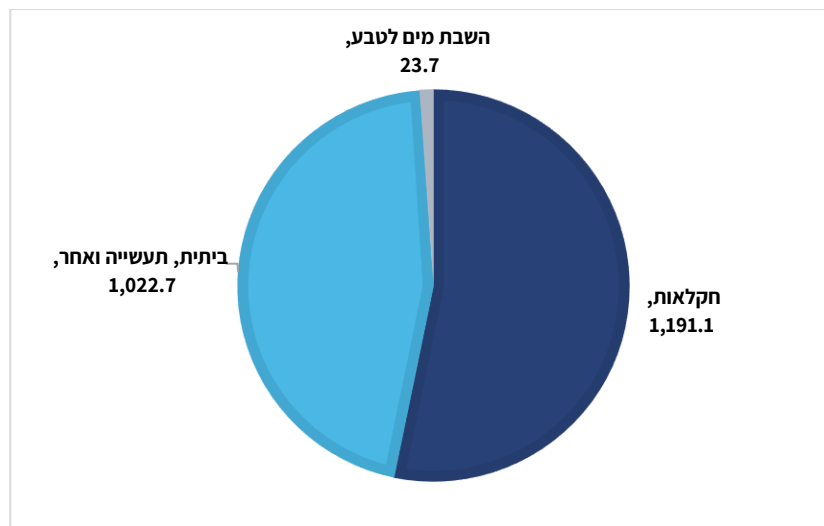
- בשנים 2000–2019 שיעור הגידול של התפוקה **בענפים שבהם יש מעט רגולציה באופן יחסי**, למשל תמרים, גזר, אפרסמון, זיתים לשמן ושקדים, היה **גבוה הן משיעור הגידול באוכלוסייה והן משיעור הגידול בצריכה הפרטית לנפש** בשנים אלו. כך, הגידול בתפוקת **ענף התמרים** עלה מכ-10.9 אלף טון בשנת 2000 לכ-43.4 אלף טון בשנת 2019, עלייה של כ-**298.3%**. ערך התפוקה עלה מכ-110.9 מיליון ש"ח לכ-868.8 מיליון ש"ח, עלייה של כ-**683.4%**.
- שיעור הגידול של התפוקה **בענפים שבהם יש רגולציה רבה באופן יחסי**, למשל ביצים למאכל (כ-56.6%), היה גבוה משיעור הגידול באוכלוסייה (כ-43.5%), **ונמוך משיעור הגידול בצריכה הפרטית לנפש**, ושיעור הגידול בתפוקת חלב בקר (כ-34.2%) היה **נמוך הן משיעור הגידול באוכלוסייה והן משיעור הגידול בצריכה הפרטית לנפש**.

2. צריכת מים בחקלאות ויעילות השימוש בהם

2.1 נתונים על צריכת המים בישראל

צריכת מים בישראל מחולקת לשני פלחים עיקריים: הצריכה העירונית וצריכה לחקלאות. בתרשים 7 להלן מוצגת התפלגות צריכת המים בישראל בשנת 2019.

תרשים 7: צריכת מים בישראל 2019 (מיליוני מ"ק)¹⁵

בשנת 2019 סך הצריכה בישראל היה כ-2,237.5 מיליון מטר מעוקב (להלן: מלמ"ק). הצריכה לחקלאות הייתה כ-1,191 מלמ"ק (53.2%), הצריכה הביתית, התעשייתית ועוד הייתה כ-1,023 מלמ"ק (45.7%), והשבה לטבע הסתכמה בכ-23.7 מלמ"ק מים (1.1%). בלוח 5 להלן מוצגת צריכת המים בחקלאות לפי סוגי מים, בשנים 2000–2016.

¹⁵ רשות המים, [צריכת המים לשנת 2019: דוח מסכם](#), ספטמבר 2020.

לוח 5: צריכת מים בחקלאות לפי סוגי מים בשנים 2000 ו-2016 (מיליון מטר מעוקב)¹⁶

שנה	מים שפירים	מי קולחין	מים מליחים	מי שיטפונות	סך הכול
2000	729.1	259.7	99.9	48.7	1,137.4
2016	509.9	566.7	169.5	35.7	1,281.8
שינוי ריאלי	-30.1%	118.2%	69.7%	-26.7%	12.7%

ניתן לראות כי צריכת המים בחקלאות בשנים 2000–2016 עלתה ב-12.7% אך התמהיל השתנה. צריכת מים שפירים, שבשנת 2000 עמדה על כ-64% מסך צריכת המים לחקלאות, ירדה בכ-30.1%. מנגד, צריכת מי קולחין עלתה בכ-118.2% וצריכת מים מליחים עלתה בכ-69.7%.

2.2 יעילות השימוש במים בחקלאות

תשומת המים היא מרכיב חשוב בענף החקלאות ולמחירה יש חשיבות רבה להיתכנות הכלכלית של הגידולים. בלוח 6 להלן מוצגת צריכת המים בחקלאות, התפוקה החקלאית של גידולי שדה (צריכת המים בענף בעלי החיים זניח יחסית), והתפוקה בש"ח למ"ק מים.

לוח 6: תפוקה חקלאית למ"ק מים בשנים 2000 ו-2016¹⁷

יעילות השימוש במים (בש"ח, מחירים שוטפים)	ערך התפוקה החקלאית (מיליארדי ש"ח, מחירים שוטפים)	צריכת מים (מלמ"ק)					שנה
		סך הכול	שיטפונות	מליחים	קולחין	שפירים	
6.9	7.8	1,137.4	48.7	99.9	259.7	729.1	2000
14.0	18.0	1,281.8	35.7	169.5	566.7	509.9	2016
103.3%	129.1%	12.7%	-26.7%	69.7%	118.2%	-30.1%	שינוי

כפי שמצוין בלוח, התפוקה של גידולי שדה ל-1 מ"ק מים עלתה מ-6.9 בשנת 2000 ל-14 בשנת 2016, עלייה של כ-103.3%; שינוי זה עשוי ללמד על התייעלות בשימוש במים לחקלאות.¹⁸ לפי מחקר של בנק ישראל, על רקע מדיניות של העלאת מחיר המים לחקלאים התייעל מאוד השימוש במים והתפוקה ליחידת מים עלתה בשיעור ניכר. מלבד שיפורים טכנולוגיים מרשימים, להתייעלות זו תרם גם שינוי בהרכב הענפי של החקלאות, שכלל מעבר מגידולים עתירי מים לגידולים שעתירות המים שלהם נמוכה יותר. התפתחויות אלה עשויות ללמד כי **ענפי החקלאות מתייעלים לנוכח שינויים במחירים היחסיים של התשומות או גורמי הייצור**, לא רק באמצעות שיפורים טכנולוגיים אלא גם באמצעות שינוי תמהיל המוצרים. שינוי במחירים אלה עשוי להאט את השיפור הטכנולוגי ולעוות את תמהיל המוצרים בענף.¹⁹

¹⁶ רשות המים, **צריכת המים לפי מטרות 1998–2016 (מלמ"ק) ללא אספקה לשכנים**, כולל השבת מים לטבע בכמות של כ-30 מלמ"ק, כניסה: 26 באוקטובר 2020.

¹⁷ רשות המים, **צריכת המים לפי מטרות 1998–2016 (מלמ"ק) ללא אספקה לשכנים**; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תפוקה חקלאית לפי ענף מוצר – שנתונים סטטיסטיים, שנים שונות, עיבוד מרכז המחקר והמידע של הכנסת, כניסה: 26 באוקטובר 2020.

¹⁸ להרחבה: ויקטור פתאל, **תמיכות ממשלתיות בחקלאות בישראל ובמדינות המפותחות**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אוגוסט 2017.
¹⁹ דוח בנק ישראל 2018, **הפעילות המצרפית: התוצר והתעסוקה**, 31 במרץ 2019.

3. תרומות, הזדמנויות ואתגרים

3.1 תרומות²⁰

החקלאות בישראל מגלמת ערכים רבים שאינם נוגעים רק לייצור המזון ואספקתו אלא גם לתרומות חיצוניות: ערכים תרבותיים של הקשר בין אדם לאדמתו, מורשת ההתיישבות החקלאית, ערכים נופיים, ערכים סביבתיים ועוד. תרומות חיצוניות אלו הן פועל יוצא של עבודת החקלאי אך הוא אינו מקבל עליהן תמורה, והן נקראות **השפעות חיצוניות חיוביות**. מצד שני, לפעילות החקלאית ישנן גם **השפעות חיצוניות שליליות** של דלדול הקרקע, זיהום המים והאוויר ופגיעה במגוון הביולוגי. באמצעים אגרו-טכניים שונים ובעזרת תמיכות ומנגנונים כלכליים לעידוד חקלאות שתפיק את מרב התרומות החיצוניות הגלומות בה, אפשר לצמצם את ההשפעות הסביבתיות השליליות והעלויות החיצוניות הנובעות מהן.

3.1.1 תרומות ישירות

אספקת מזון וסיבים: התרומה הישירה העיקרית מהחקלאות היא בייצור מזון וסיבים (פשתן, כותנה ועוד). החקלאות המקומית מספקת את רוב הביקוש לתוצרת טרייה לאוכלוסייה בישראל, תוצרת מגוונת ובה פירות וירקות המשווקים במשך כל השנה. הפירות והירקות הם הבסיס של התפריטים המגוונים במסעדות, במלונות ובמשקי הבית בישראל ואף מוכרים כמייצגים את האוכל הישראלי. יתרונות נוספים בייצור מקומי הם יכולת פיקוח טובה יותר על כל שלבי הייצור וכן צמצום של השפעות סביבתיות הנגרמות משינוע של תוצרת מיובאת במטוסים ובאווניות.

ביטחון מזון: מרבית המזון הטרי בישראל מסופק כיום מייצור מקומי, אף על פי שחלק מהתוצרת המקומית מופנית ליצוא. שינויי האקלים ותנודות קיצוניות של אירועי גשם וחמסין פוגעים מדי שנה בתוצרת חקלאית, ומתבטאים בעליית מחירים בשווקים. זאת ועוד, הגידול באוכלוסייה והשינוי בהרגלי צריכת המזון במדינות המתפתחות עשויים לגרום למשבר מזון עולמי, ויש אפשרות שחלק מהמדינות שמהן ישראל מייבאת כיום מוצרים בסיסיים כמו חיטה, יאבדו את יכולת הייצור שלהן. תרחיש כזה אף מחריף נוכיח העובדה שחלק מהמדינות שמסביב לישראל עוינות כלפיה, ואין לה קשר מסחרי עימן.

מקור פרנסה: בענף החקלאות מועסקים כ-72,000 איש (ראו לוח 2 לעיל). מספר העוסקים בחקלאות ירד בעשור האחרון, אך הענף נותר משלח ידם העיקרי של חברי צורות התיישבות כמו הקיבוץ והמושב, ושל אוכלוסיות מיעוטיות אשר להן העשייה החקלאית היא מקצוע ודרך חיים. פרנסתם של עובדים רבים תלויה גם בקיום הענפים העוטפים את החקלאות כמו בתי אריזה וקירור, עיבוד תוצרת חקלאית, תעשיית המזון והמשקאות ומפעלי דשן וכימיקלים.

²⁰ משרד החקלאות ופיתוח הכפר, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, [תמיכות ישירות וחיצוניות של החקלאות ושילוב תמיכות אגרו-סביבתיות בתמהיל התמיכות בחקלאות בישראל](#), ינואר 2014.

3.1.2 תרומות חיצוניות

התרומות החיצוניות של החקלאות הן הערך המוסף המתקבל מהשטח החקלאי מעבר למטרתו העיקרית, שהיא ייצור המזון. על פי משרד החקלאות ופיתוח הכפר, אפשר לחלק את התרומות החיצוניות לכמה קטגוריות:

התחום החברתי-תרבותי: נוף חקלאי; ערכי מורשת ההתיישבות; תחושת מקום וזהות; טיול ותיירות; חינוך; בריאות ואיכות חיים.

התחום הסביבתי: מגוון מינים; מסדרונות אקולוגיים; חידור מים;²¹ הפחתת רעשים; יצירת חמצן וקליטת מזהמים (איכות אוויר); קליטת מי קולחין ופסולת עירונית.

התחום הכלכלי: השבחת ערכי נדל"ן וריאות ירוקות המקיפות את העיר; שירותי פנאי, טיול ונופש בחיק סביבה חקלאית-טבעית; תעשייה של עיבוד ומיכון חקלאי; יוזמות עסקיות תיירותיות; פיתוח מדעי. להלן תרומות עיקריות בתחום הכלכלי:

תעשיית מזון: התוצרת החקלאית המקומית היא תשומה חשובה לתעשיית המזון בארץ, אשר תורמת לכרבע מהפדיון המקומי של התעשייה בישראל. תעשיית המזון מעסיקה כ-61,000 עובדים ומייצאת מוצרי מזון בערך כולל של **כ-5.6 מיליארד ש"ח**.

מחקר ופיתוח: העיסוק החקלאי בתנאי האקלים הייחודיים ובתנאים של זמינות משאבי קרקע מועטים דורש פיתוח תשומות וטכנולוגיות. בישראל פועלות כ-160 חברות בתחום האגרו-טכנולוגיה, שסך ערך היצוא שלהן עומד על כ-12 מיליארד ש"ח. כמו כן, המגזר החקלאי בישראל מייצר ביקוש לחדשנות ולעיתים קרובות הוא המטמיע הראשון של טכנולוגיות חדשניות. חברות הזנק (סטארט-אפ) המבוססות על חקלאות מפתחות טכנולוגיות המיוצאות לעולם, ובעקבות זאת פעמים רבות מחקרים ופיתוחים חקלאיים מיושמים לפיתוחים בתחומים שאינם חקלאיים כמו רפואה וכימיה.

תיירות כפרית: החקלאות היא יסוד בפעילות תיירותית במרחב הכפרי, ויוצרת הזדמנויות מגוונות לתעסוקה בהסעדה, אירוח כפרי, כפרי אומנים ושווקים, מרכזי מבקרים חקלאיים ועוד.

התחום הפוליטי-מדיני: שמירה על קרקעות ואזורי קווי תפר ופריפריה; סחר חוץ; חיזוק קשרי חוץ ושיתופי פעולה בין-לאומיים בתחומי הדרכה ותכנון חקלאיים, מו"פ, הדברת מזיקים ועוד.

3.2 הזדמנויות

מינוף מחקר ופיתוח

לפי דוח ה-OECD, ישראל היא המובילה העולמית במחזור מי קולחין לשימוש חקלאי, פיתוח טכנולוגיות מים, ופיתוח מקורות מים חדשים, ובפרט באמצעות התפלה. כמו כן, ישראל מובילה בייצור החקלאי הבר-קיימא באזורים צחיחים וצחיחים למחצה.²² בעשרות השנים האחרונות ענף

²¹ יכולת החדירה של מי הגשמים למי התהום (אקוויפר) גבוהה יותר בשטחים חקלאיים.

²² משרד החקלאות ופיתוח הכפר, [ארגון ה-OECD משבח את מדיניות התמיכה הישירה של משרד החקלאות בחלק מהענפים החקלאיים ממליץ על תמיכה ישירה בכל ענפי החקלאות](#), 22 ביוני 2017.

החקלאות היה שדה מחקר לגידולים חדשים אשר סייעו להגדיל את היתרון התחרותי של הענף. בשנים האחרונות הוקמו חממות טכנולוגיות בתחום החקלאות העשויות להוות הזדמנות לקפיצת מדרגה טכנולוגית במגוון ענפי החקלאות.²³

הסכמי שלום ומסחר עם מדינות

לאחרונה נחתמו הסכמי שלום עם כמה מדינות ערביות וייתכן שייחתמו הסכמים נוספים. לפי נתוני הבנק העולמי לשנת 2018, אוכלוסיית איחוד האמירויות מונה כ-9.6 מיליון נפש ואוכלוסיית בחריין מונה כ-1.6 מיליון נפש.²⁴ מדובר בשתי מדינות בעלות תוצר לנפש גבוה יחסית, ויש להן פוטנציאל יצוא הן במוצרי חקלאות והן בטכנולוגיות חקלאיות.²⁵ הסכם נוסף נחתם עם סודאן, שאוכלוסייתה מונה בין 42 ל-52 מיליון תושבים. מכיוון שמדובר במדינה ענייה, לא ברור מה פוטנציאל היצוא בטווח הקצר, אך עשוי להיות פוטנציאל בטווח הארוך.

הקמת שדות סולריים מעל גידולים חקלאיים

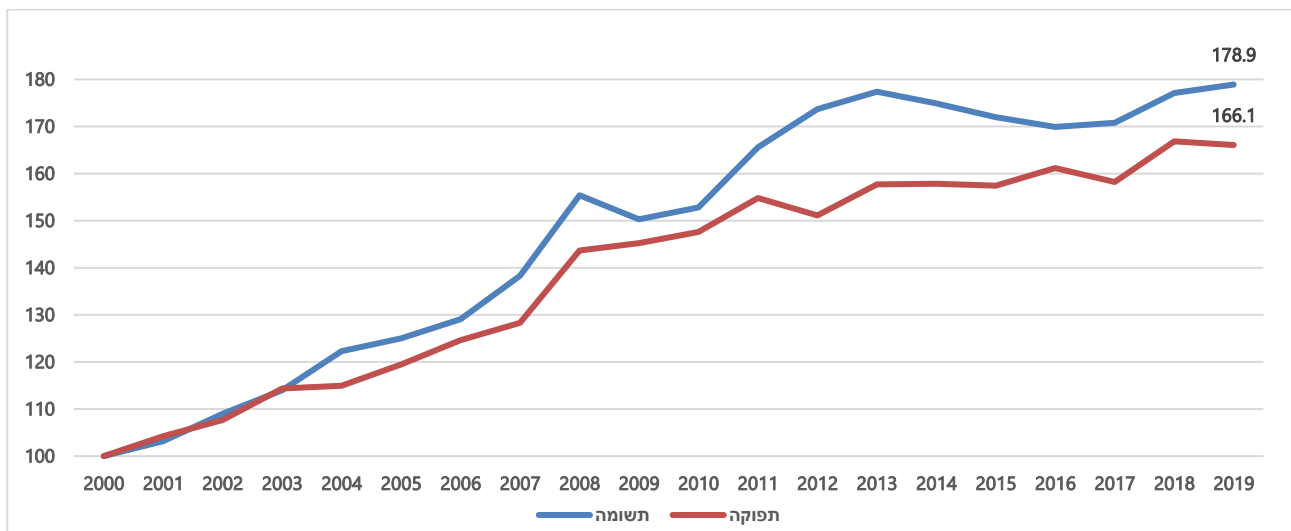
בתחום הנקרא אגרי-וולטאיות נעשה ניסיון לשלב על אותה קרקע הן גידולים והן הפקת אנרגיה סולרית. התפתחות תחום זה עשויה להועיל לחקלאים בכך שתהיה דו-שימושיות בקרקע, הן לחקלאות והן להפקת אנרגיה.

3.3 אתגרים

ירידה ברווחיות החקלאות

בתרשים 8 להלן מפורט השינוי במחירי התשומות והתפוקות של החקלאים בשנים 2000-2019.

תרשים 8: שינוי במדד מחירי התשומה ובמדד מחירי התפוקה בחקלאות בשנים 2000-2019²⁶

²³ הרשות לחדשנות, [מסלול תמיכה בפיינלטים בתחום החקלאות \(אגריטק\)](#), כניסה: 1 בנובמבר 2020.

²⁴ The World Bank: [Population, total](#), July 1st 2020

²⁵ משרד החקלאות ופיתוח הכפר, [אפשרות לייצא תוצרת חקלאית טרייה וחומר ריבוי לאיחוד האמירויות](#), 29 באוקטובר 2020.

²⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [שנתון סטטיסטי 2020](#), לוח 21.1: תשומה, תפוקה ומדדי נפל ומחיר, 3 בספטמבר 2020.

בתרשים אפשר לראות כי בשנים 2000 עד 2019 עלה מדד מחירי התשומה ב-78.9%, לעומת עלייה של 66.1% במדד מחירי התפוקה החקלאית. כלומר, מחירי התשומות לחקלאים עלו מהר יותר מאשר מחירי המוצרים שהחקלאים מוכרים לסיטונאים ולתעשייה.

3.3.1 הגודל והמבנה של התמיכות בענף בישראל בהשוואה למדינות ה-OECD

ה-OECD מבחין בין תמיכות הגורמות לעיוותים בייצור וברמות המחירים במשק, לבין תמיכות אשר השפעתן על הענף ניטרלית יותר. כך, תמיכות תקציביות המועברות ישירות לחקלאי לפי שטח נתון, ללא קשר לכמות או לסוג של המוצר החקלאי שהוא מייצר, הן תמיכות ניטרליות יותר, שאינן מעוותות את החלטות הייצור או הסחר. לעומתן, מנגנוני התמיכה **העקיפים** – למשל תמיכה באמצעות המחיר, בין היתר באמצעות **מכסים, מכסות ייצור או הבטחת מחיר ליצור** – גורמים לעיוות בשוק ועשויים להביא לרמה גבוהה יותר של מחירים לצרכן.²⁷ נוסף על כך, בחלק מענפי החקלאות בארץ קיימים תכנון מרכזי ומכסות ייצור (לחלב ולביצים), אשר מביאים להיצע נמוך יחסית ומעוותים את הסחר. כמו כן, בישראל חלה חובה על חקלאים בענפים שונים להשתייך למועצות ייצור, לפי חוק מועצת הצמחים (ייצור ושיווק), תשל"ג-1973.²⁸ תפקיד המועצות הוא לקדם את ענייני החקלאים בתחומם, והחקלאים משלמים היטל הנגזר כשיעור מסוים מפדיון המכירות או לפי גודל השטח המעובד.²⁹ יש הגבלה על גובה ההיטל המרבי לפי פדיון המכירות של כל ענף. במסגרת זו, הענפים מחליטים על גובה ההיטל, לפי הפעילות שהם מתכננים. בענפי הפירות, החקלאים משלמים ישירות למועצה לפי דונם, ואילו בענף הירקות, מעבירים את ההיטל למועצה דרך המשווקים, בהתאם לכמות המשווקת לכל מגדל.³⁰ מועצות הייצור עוסקות בפעילויות משותפות לטובת כלל הענף כגון פרסום גנרי, פיתוח שווקי יצוא חדשים, קידום תווי איכות (כגון התו בענף הזיתים) וכדומה. לפי מחקר של משרד החקלאות,³¹ השתייכות למועצות ייצור בענף החקלאות במדינות מפותחות נעשית על בסיס החלטה של רוב המגדלים בענף באמצעות בחירות. אם מתקבלת החלטה על הקמת המועצה, חלה חובה על **כל המגדלים** להשתתף בתשלומים, כדי למנוע את תופעת הטרמפיסטים החופשיים.³²

²⁷ OECD, [Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016](#), June 16th 2016, p. 26.

²⁸ [חוק מועצת הצמחים \(ייצור ושיווק\), תשל"ג-1973](#).

²⁹ שם.

³⁰ ד"ר יעל קחל, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, דוא"ל, 27 באוקטובר 2016.

³¹ משרד החקלאות ופיתוח הכפר, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, [מועצות ייצור ושיווק חקלאיות בארה"ב ובאיחוד האירופי: השוואה לישראל](#), מרץ 2014.

³² טרמפיסטים חופשיים או free riders: פרטים שנהנים מפעילות שלא שילמו עבורה.

מרבית המדינות המפותחות תומכות בחקלאות, דרך ניסיון להגדיל את התמיכות התקציביות ולהפחית את התמיכות במחירים. הכלי העיקרי לתמיכה בחקלאים באיחוד האירופי הוא תשלומי תמיכה ישירה לדונם, ללא קשר לסוג הגידול בשטח הנתמך. כמו כן, ניתנות תמיכות נוספות כגון אמצעי תמיכה: תקציבים לפיתוח המרחב הכפרי, תקציבי מחקר ופיתוח, כלי ניהול סיכונים, ביטוחי הכנסה/רווח וגם הגנות עקיפות כמו מכס על יבוא ועוד. בישראל, לעומת זאת, מרבית התמיכה בחקלאים נעשית באופן עקיף, באמצעות הגנה על התוצרת המקומית מפני יבוא מתחרה (מכסי יבוא). היקף מצומצם של התמיכה בחקלאות נעשה דרך סבסוד תוכניות לביטוח חקלאי, השקעה במחקר ופיתוח ומתן שירותי הדרכה.³³

הגדרות אומדני התמיכות בחקלאות:³⁴

- **אומדן תמיכות לחקלאים (PSE)³⁵** מודד את הערך הכספי של ההעברות מצרכנים ומשלמי מיסים ליצרנים חקלאיים, הנובע מאמצעי מדיניות התמיכה בחקלאות. מדד זה כולל בתוכו תמיכות תקציביות ותמיכות שאינן תקציביות. **תמיכות תקציביות** הן למשל תשלומים המבוססים על תפוקה או שימוש בתשומות נבחרות, מספר בעלי החיים במשק וקריטריונים נוספים שאינם קשורים לייצור. לעומת זאת, **תמיכות שאינן תקציביות**, הנקראות גם תמיכה במחירי שוק (MPS),³⁶ הן למשל **מכסי מגן**, שיוצרים פער בין המחיר העולמי למחיר המקומי וכלים אחרים המגבילים את הייצור וגורמים לעליית מחירים. לכן, **תמיכה זו משולמת על ידי הצרכנים באמצעות מחירים גבוהים יותר והיא תמיכה נפוצה מאוד בישראל**. אומדן זה נמדד כמשקל התמיכות לחקלאים מסך תקבוליהם.
- **אומדן תמיכות בשירותים כלליים לענף החקלאות (GSSE)³⁷** מייצג את ההעברות שניתנו לחקלאות באופן קולקטיבי ואשר לא ניתן לייחס לחקלאי יחיד, כגון פיתוח תשתיות, מחקר ופיתוח, קידום ושיווק, שירותי פיקוח, שימור ידע חקלאי ועוד. אומדן זה נמדד כמשקל התמיכות בשירותים כלליים מסך התמיכות (TSE).
- **אומדן תמיכה כולל (TSE)³⁸** מייצג את התמיכה לחקלאים (PSE) ואת התמיכה בשירותים כלליים לענף החקלאות (GSSE).

³³ משרד החקלאות ופיתוח הכפר, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, [תרומות ישירות וחינוניות של החקלאות ושילוב תמיכות אגרו-סביבתיות בתמהיל התמיכות בחקלאות בישראל](#), ינואר 2014; הצעת תקציב משרד החקלאות ופיתוח הכפר לשנת הכספים 2015 ודברי הסבר;

OECD, [Review of Agricultural Policies: Israel](#), June 2010.

³⁴ OECD, [Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016](#), June 16th 2016.

³⁵ **PSE** = Producer Support Estimate.

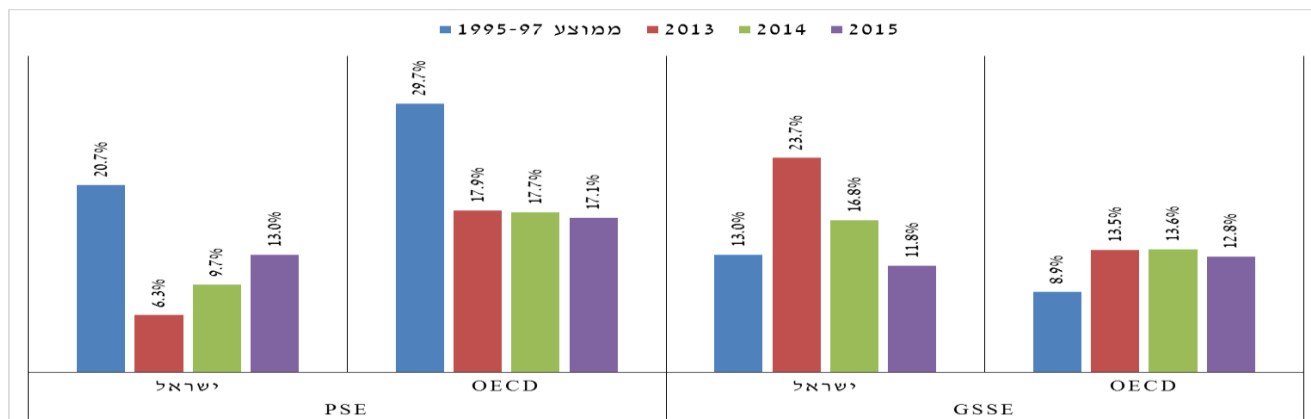
³⁶ **MPS** = Market Price Support.

³⁷ **GSSE** = General Service Support Estimate.

³⁸ **TSE** = Total Support Estimate.

בתרשים 9 להלן מוצג משקל אומדני התמיכות לחקלאים מסך התקבולים לחקלאים בישראל לעומת ממוצע מדינות ה-OECD.

תרשים 9: משקל אומדני התמיכות לחקלאים³⁹

מנתוני התרשים עולים הדברים האלה:

- אומדן התמיכות לחקלאים (PSE) ירד ב-2013 לעומת השנים 1995–1997 גם בישראל וגם ב-OECD, אולם ב-OECD היה אומדן זה גבוה יותר מאשר בישראל בכל התקופות הנמדדות. עם זאת, בשנים 2013–2015 חלה עלייה באומדן זה בישראל לעומת ירידה קלה בממוצע ה-OECD, וכך הצטמצם הפער. העלייה שחלה בישראל לעומת ה-OECD במדד ה-PSE נובעת בעיקר מירידת מחירים בשוק העולמי: אופן החישוב של התמיכה במחירים (כאמור, ה-MPS הוא חלק עיקרי מה-PSE) מתבסס על הפרש בין המחיר בשוק המקומי לבין המחיר שבו ניתן לייבא מוצר מסוים. כאשר המחירים בשוק העולמי יורדים, האומדן לתמיכה במחירים עולה, גם ללא שינוי במדיניות התמיכה. כך, לדוגמה, ירידת מחירי החלב בשוק העולמי (עקב שינויים בהיצע ובביקוש וביטול המכסות באיחוד האירופי) מסבירה חלק ניכר מהעלייה באומדן התמיכות לחקלאים בישראל (PSE), זאת למרות הפחתת שיעורי המכסים בישראל והגדלות מכסות פטורות ממכס ליבוא מוצרי חקלאות.
- בשנים 2013–2015 חלה ירידה חדה במשקל אומדן התמיכות בשירותים כלליים לענף החקלאות (GSSE) מסך התמיכות (TSE) בישראל – מ-23.7% ל-11.8%, לעומת 13% בממוצע בשנים 1995–1997. ירידה זו נגרמה בעיקר מהעלייה בתמיכה במחיר בשנים 2014–2016, כפי שהוסבר לעיל. יש לציין כי בישראל, תמיכה תקציבית במחקר ופיתוח היא המרכיב העיקרי של סוג תמיכה זה.⁴⁰ ב-OECD חלה עלייה באומדן משקל התמיכה ב-2013 מול ממוצע שנים 1995–1997 ומאז חלה ירידה מתונה מכ-13.5% לכ-12.8%. עוד עולה

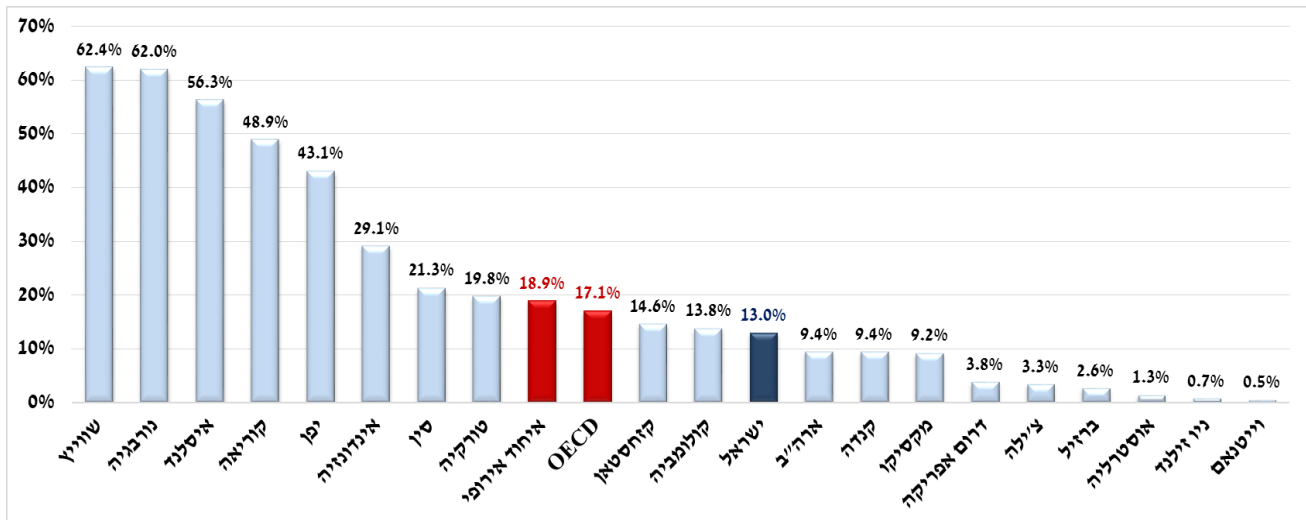
³⁹ OECD, [Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016](#), June 16th 2016.

אומדן התמיכות לחקלאים (PSE) הוא מתוך סך תקבולי החקלאים; משקל אומדן תמיכות בשירותים כלליים לענף החקלאות (GSSE) הוא מתוך סך התמיכות (TSE).

⁴⁰ OECD, [Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016](#), June 16th 2016, p. 93.

מסקירת ה-OECD שמשקל אומדן התמיכה הכולל (TSE) **מהתוצר** בישראל הוא כ-**0.4%**, לעומת כ-**0.7%** בממוצע מדינות ה-OECD. בתרשים 10 להלן מוצג משקל התמיכה בחקלאים מתוך תקבולי החקלאים בענף לשנת 2015, במדינות שונות.

תרשים 10: משקל התמיכות לחקלאים (PSE) מתקבולי החקלאים בשנת 2015⁴¹

על פי התרשים, בשנת 2015 משקל התמיכות בחקלאים מסך התקבולים בישראל היה 13%, נמוך מממוצע ה-OECD וממוצע האיחוד האירופי, שהיו 17.1% ו-18.9% בהתאמה.

לפי המלצות הארגון, ובפרט ההמלצות לגבי ישראל, מוצע להפחית בהדרגה את השימוש במנגנונים המעוותים את כמויות הייצור והסחר, ובמיוחד את השימוש בתמיכה באמצעות מחיר, אשר לפי ה-OECD, היא התמיכה המעוותת ביותר מכולן. נכון לשנת 2015, ישראל נמנית עם מספר קטן של מדינות שבהן משקל התמיכה לחקלאים באמצעות מנגנונים מעוותים גבוה מ-80%, ולצידה אינדונזיה, קוריאה, טורקיה, יפן, קולומביה וסין.⁴²

לפי ניתוח של משרד החקלאות ופיתוח הכפר לשנת 2014, רוב התמיכה במחירים היא בענפי בעלי חיים. למשל, התמיכה בענף החלב הייתה כ-712 מיליון ש"ח, אחריו – ענף בשר הבקר (כ-303 מיליון ש"ח), ענף הבננה (כ-271 מיליון ש"ח), בשר כבש (כ-193 מיליון ש"ח), תפוחים (כ-109 מיליון ש"ח), ביצים (כ-78 מיליון ש"ח), חיטה (כ-27 מיליון ש"ח) ועוד.⁴³

⁴¹ OECD, Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016, [Producer Support Estimate by country 1995–97 and 2013–15 \(percentage of gross farm receipts\)](#), June 16th 2016.

⁴² OECD, [Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016](#), June 16th 2016, p. 47.

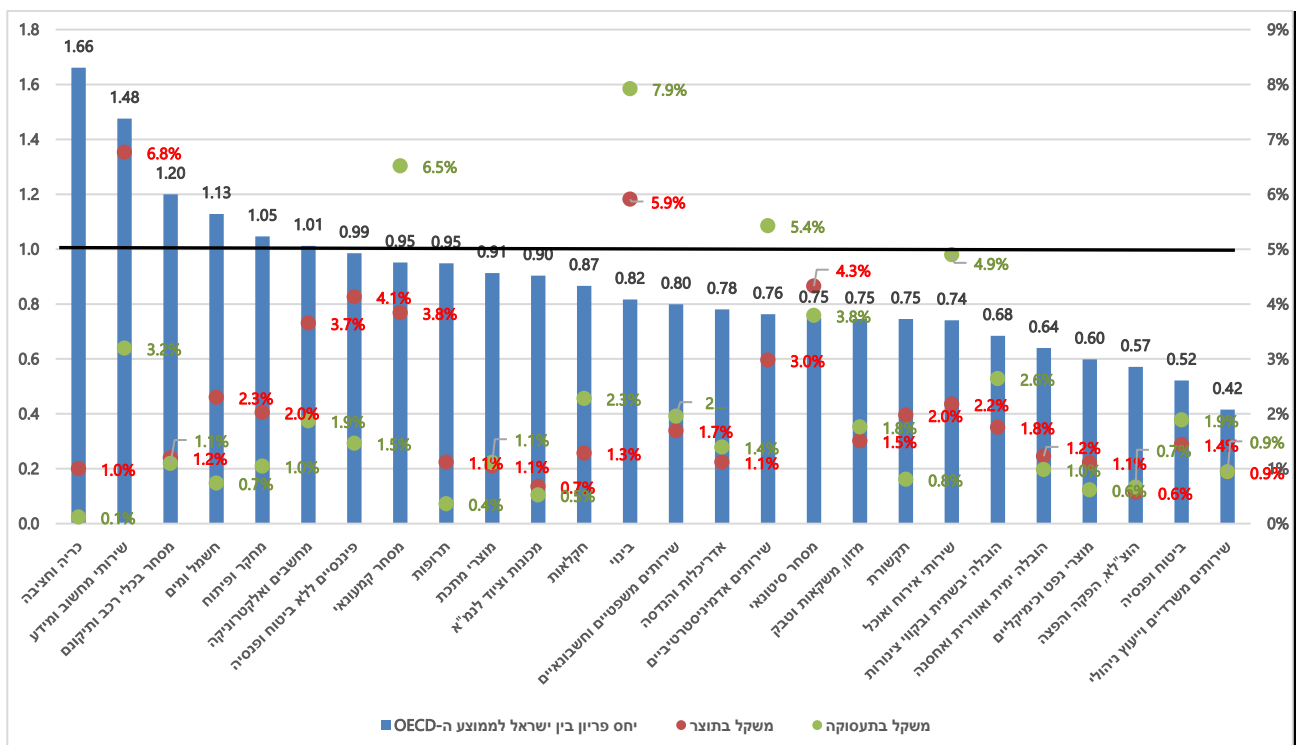
⁴³ משרד החקלאות ופיתוח הכפר, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, [דו"ח ארגון ה-OECD – מדיניות חקלאית לשנת 2015: ניטור והערכה של מדינות, 10 בספטמבר 2015](#).

יש לציין כי בשנים האחרונות נעשו כמה רפורמות, במטרה להקטין את התמיכה במחירים ולעבור לסוגי תמיכות מעוותות פחות, הכוללות הפחתה של ההגנה המכסית על מוצרי חלב, בשר בקר טרי ודגי בריכות. בהקשר זה יש לציין כי תהליך דומה של הפחתת מכסי מגן, שנעשה בענף התעשייה בשנות השמונים והתשעים, נמשך שנים רבות ובסופו של דבר הביא להתייעלות של התעשייה המקומית והתמקדותה בענפים בעלי יתרונות יחסיים כמו ענפי טכנולוגיה מתקדמת. יש הטוענים כי ענף החקלאות שונה משאר ענפי התעשייה, שכן מהותו באספקת מזון לאוכלוסייה ובשמירה על שטחים מעובדים וריאות ירוקות.⁴⁴

3.3.2 פריון נמוך בהשוואה בין-לאומית

בטרשים 11 להלן מוצגים פערי הפריון בין ישראל ל-OECD ומשקל הענף בתוצר ובתעסוקה.

45 **טרשים 11: פערים בפריון בין ישראל למוצע ה-OECD ומשקל הענף בתוצר ובתעסוקה (2014)**

מהנתונים עולה כי בענפים מרובי עובדים זרים הפריון נמוך לעומת ממוצע מדינות ה-OECD. בענף **החקלאות** יחס הפריון היה **0.87**, משקל הענף בתוצר היה **1.3%** ומשקל הענף בתעסוקה היה **2.3%**. יש לציין כי הגדלת פריון העבודה בענף כרוכה במשתנים רבים, לרבות מלאי הון, טכנולוגיה, ויתרונות לגודל. האתגר הוא להעלות את פריון העבודה ועם זאת לשמר את האופי המשפחתי של עסקים רבים בענף, כפי שנעשה במדינות קטנות באירופה (כגון דנמרק).⁴⁶

⁴⁴ ד"ר יעל קחל, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, דוא"ל, 27 באוקטובר 2016.

⁴⁵ בנק ישראל, **דוח מיוחד של חטיבת המחקר: העלאת רמת החיים בישראל באמצעות הגדלת פריון העבודה**, אוגוסט 2019.

OECD, [Economic Surveys Israel 2020](#), Figure 1.18: Relative labour productivity across sectors, September 2020.

⁴⁶ גלעד נתן, **תמיכות ממשלתיות בחקלאות: סקירה משווה**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מאי 2007.

3.3.3 רגולציה בענף

בכמה ענפים הרגולציה בישראל גבוהה יחסית למדינות אחרות, לרבות ענף החלב, ענף הביצים למאכל וענף הדבש, בעיקר רגולציה של מכסות ייצור ומכסים גבוהים על יבוא. מחקרים מעלים כי רגולציה עודפת עשויה להוביל להתפתחות איטית של אותם ענפים, למחירים גבוהים יחסית ולהקצאת מקורות לא יעילה שמגבילה את ההתמקדות בייצור מוצרים שבהם קיימים יתרונות יחסיים.

התפתחות כלכלית מלווה לעיתים בהתמקדות בענפים שבהם יש למדינה יתרונות יחסיים, ועקב כך חל מעבר מייצור מוצרים ושירותים בעלי ערך מוסף נמוך יחסית לייצור מוצרים ושירותים בעלי ערך מוסף גבוה יחסית. במקביל לעלייה בשכר העובדים, הפירמות מנסות להתמקד בייצור מוצרים ושירותים בעלי ערך מוסף גבוה יותר, בעלי פרוין עבודה גבוה יותר. זה תהליך כלכלי המתרחש במדינות רבות, ובו ייצור מוצרים פשוטים עובר למדינות שבהן השכר נמוך יחסית, ומדינת המקור עוברת בהדרגה לייצור מוצרים ושירותים מורכבים יותר, בעלי פרוין ושכר גבוהים יותר. במדינות פתוחות לסחר חוץ, כמו ישראל, אתגר נוסף הוא התחזקות המטבע המקומי עקב התחזקות הכלכלה, אשר עשויה להקשות על החלק הסחיר בכלכלה (יצואנים ויצרני סחורות ושירותים המתחרים ביבוא). הדרך המרכזית להתמודד עם תופעה זו היא התייעלות והעלאת פרוין העבודה באמצעות יישום כלי המדיניות המתאימים, לדוגמה הכשרות מקצועיות, עידוד השקעות, סביבה עסקית יעילה ותשתיות ציבוריות מתקדמות.

מחקרים כלכליים מעלים כי קיים **מתאם חיובי בין שיעור הייצוא בתפוקת הענף לבין פער הפריון בין ישראל למדינות ה-OECD**, קרי הפריון גבוה בענפים שבהם שיעור הייצוא גבוה. סיבות אפשריות לכך הן שמתקיימת תחרות עזה יותר של ענפי הייצוא לעומת ענפים המוכרים רק לשוק המקומי, ושענפי הייצוא מנצלים את יתרונה היחסי של ישראל בתחום ההון האנושי והחדשנות. לפי ניתוח של בנק ישראל, שיעור העובדים הבלתי מיומנים בישראל גבוה בהשוואה בין-לאומית, בעיקר בענפים לא סחירים המוכרים בעיקר לשוק המקומי, ובהתאמה – בענפים שבהם קיימים פערי פרוין גדולים בין ישראל למדינות ה-OECD. בלוח 7 להלן מוצגים נתונים על משקל המכירות ליצוא בענפי התעשייה ובענף החקלאות.

לוח 7: משקל מכירות ליצוא בענפי התעשייה (2017) ובענף החקלאות (2019) (במיליארדי ש"ח)⁴⁷

ענף	מכירות לשוק מקומי	משקל	מכירות ליצוא	משקל	סך מכירות
תעשייה מסורתית	78.2	88.7%	10	11.3%	88.2
תעשייה מעורבת-מסורתית	66.4	75.5%	21.5	24.5%	87.9
תעשייה מעורבת-עילית	26.8	43.9%	34.3	56.1%	61.1
תעשייה עילית	23.9	23.2%	79.3	76.8%	103.2
סך הכול, ענף התעשייה	195.3	57.40%	145.1	42.60%	340.4
סך הכול, ענף החקלאות	26.0	84.20%	4.9	15.80%	30.9

⁴⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **השנתון הסטטיסטי 2020**, לוח 16.14: חשבון הייצור של התעשייה, לפי עוצמה טכנולוגית, לוח 21.16: ערך תפוקה חקלאית, לפי ייעוד וענף, 27 ביולי 2020. חלק ממכירות ענף החקלאות הן למפעלים מקומיים אשר חלקם מייצאים.

לפי הלוח, בשנת 2019 משקל היצוא הישיר בענף החקלאות היה -15.8%, לעומת 42.6% בסך ענף התעשייה (בשנת 2017), 76.8% בתעשייה העילית ו-11.3% בתעשייה המסורתית. כמו כן, חל גידול בסך המכירות של ענף החקלאות בין השנים 2016 ו-2019 (כ-2.7%), הן ביצוא והן במכירות לשוק המקומי.

בלוח 8 להלן מוצגים נתונים על מכירות ענף החקלאות לפי יעד בשנים 2012 ו-2019.

לוח 8: נתונים על מכירות ענף החקלאות לפי יעד בשנים 2012 ו-2019⁴⁸

ענף	מקומי	יצוא	סך הכול	משקל יצוא
2012				
ענף החקלאות – סך הכול	23,656	5,297	28,953	18.3%
גידולים צמחיים – סך הכול	12,147	5,225	17,372	30.1%
גידולי שדה	1,318	714	2,032	35.2%
ירקות, תפוחי אדמה ומקשה	4,437	1,750	6,186	28.3%
פרי הדר	852	768	1,621	47.4%
מטעים, ללא פרי הדר	4,578	769	5,347	14.4%
פרחים וצמחי נוי	452	612	1,064	57.5%
שונות	510	611	1,121	54.5%
בעלי חיים ותוצרתם – סך הכול	11,509	72	11,581	0.6%
עופות	5,096	-	5,096	0.0%
בקר	4,562	-	4,562	0.0%
צאן	1,157	-	1,157	0.0%
דגים	393	72	465	15.5%
שונות	301	-	301	0.0%
2019				
ענף החקלאות – סך הכול	26,034	4,877	30,912	15.8%
גידולים צמחיים – סך הכול	13,638	4,829	18,467	26.1%
גידולי שדה	1,567	414	1,981	20.9%
ירקות, תפוחי אדמה ומקשה	4,879	1,105	5,983	18.5%
פרי הדר	775	684	1,459	46.9%
מטעים, ללא פרי הדר	5,691	1,331	7,022	19.0%
פרחים וצמחי נוי	260	519	779	66.6%
שונות	465	777	1,242	62.6%
בעלי חיים ותוצרתם – סך הכול	12,396	48	12,444	0.4%
עופות	5,937	-	5,937	0.0%
בקר	4,662	-	4,662	0.0%
צאן	1,111	-	1,111	0.0%
דגים	335	48	383	12.5%
שונות	350	-	351	0.0%
שינוי				
ענף החקלאות – סך הכול	10.0%	-7.9%	6.8%	-2.5
גידולים צמחיים – סך הכול	12.3%	-7.6%	6.3%	-3.9
גידולי שדה	19.0%	-42.1%	-2.5%	-14.3
ירקות, תפוחי אדמה ומקשה	10.0%	-36.9%	-3.3%	-9.8

⁴⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [השנתון הסטטיסטי 2020](#), לוח 21.16: ערך תפוקה חקלאית, לפי ייעוד וענף, 27 ביולי 2020. חלק ממכירות ענף החקלאות הן למפעלים מקומיים אשר חלקם מייצאים.

ענף	מקומי	יצוא	סך הכול	משקל יצוא
פרי הדר	-9.0%	-11.0%	-10.0%	-0.6
מטעים, ללא פרי הדר	24.3%	73.1%	31.3%	4.6
פרחים וצמחי נוי	-42.5%	-15.2%	-26.8%	9.1
שונות	-8.8%	27.2%	10.8%	8.0
בעלי חיים ותוצרתם – סך הכול	7.7%	-33.8%	7.5%	-0.2
עופות	16.5%		16.5%	0.0
בקר	2.2%		2.2%	0.0
צאן	-4.0%		-4.0%	0.0
דגים	-14.6%	-33.8%	-17.6%	-3.0
שונות	16.4%		16.8%	0.0

אפשר לראות בלוח כי משקל היצוא בענף החקלאות בשנת 2019 היה **15.8%**, לעומת 18.3% בשנת 2012. ענפים בעלי משקל יצוא גבוה הם ענף פירות ההדר (46.9%), וענף הפרחים וצמחי הנוי (66.6%).

נוסף על חשיפה ליצוא, **חשיפת ענפים ליבוא מתחרה תוך כדי הגברת התחרותיות בענף בשוק המקומי עשויות להביא לעלייה בפריון**. לפי דוח בנק ישראל משנת 2014, בענפים שבהם שיעור נמוך של יבוא מתחרה, כמו ענף המזון, יש פער גדול בפריון בין ישראל למדינות המפותחות.⁴⁹

בעשורים האחרונים הופחתו מכסים על מוצרים רבים, ענף התעשייה בישראל הסתגל לשינויים אלו, ולעלייה בשכר וייסוף השקל. בתקופה זו ענפים בעלי ערך מוסף מקומי גבוה, כגון הייטק, גדלו במידה ניכרת, בעוד ענפים בעלי ערך מוסף נמוך התכווצו או אימצו טכנולוגיות חדשניות.

3.3.4 תעסוקה ועובדים זרים

כפי שמוצג בלוח 2, משקל העובדים הישראליים מסך העובדים בענף החקלאות הלך ופחת במהלך השנים לטובת עובדים זרים. ביטול או הפחתה של אישורי העבודה למי שאינם ישראלים או מצב ביטחוני שירתיע עובדים מחו"ל להגיע לעבוד בישראל עשויים להשפיע על הענף. כמו כן, בלוח 3 רואים כי שכרם הממוצע של עובדים מחו"ל גבוה יותר משכרם הממוצע של עובדים מהרשות הפלסטינית ולמרות זאת שיעור הגידול בהעסקה של עובדים מהרשות הפלסטינית כמעט זהה (0.2 נקודות האחוז) לשיעור הגידול של עובדים מחו"ל. דבר זה מעלה את העלות לחקלאים ועשוי להשפיע על הענף בטווח הארוך. זאת ועוד, כאמור לעיל, אי-הארכת הפטור ממס על העסקת עובדים זרים בחקלאות אשר אמור לפוג בסוף 2020 (בשיעור 10%) עשויה לייקר את העלויות ולהשפיע על הענף.

מנגד, להעסקה של עובדים זרים בישראל יש השפעות על רמת השכר בענפים השונים ועל פריון העבודה. העסקה של עובדים זרים עשויה להוביל לרמת שכר נמוכה יחסית לעובדים ישראלים

⁴⁹ בנק ישראל, דוח שנתי 2013, [תיבה ב' 1: הפריון לעובד בענפים המוכרים לשוק המקומי ובענפים המייצאים](#), מרץ 2014.

ולתמרץ שימוש בתשומות עבודה על חשבון השקעה בהון ובטכנולוגיות, אשר תורמים להעלאת הפיריון.

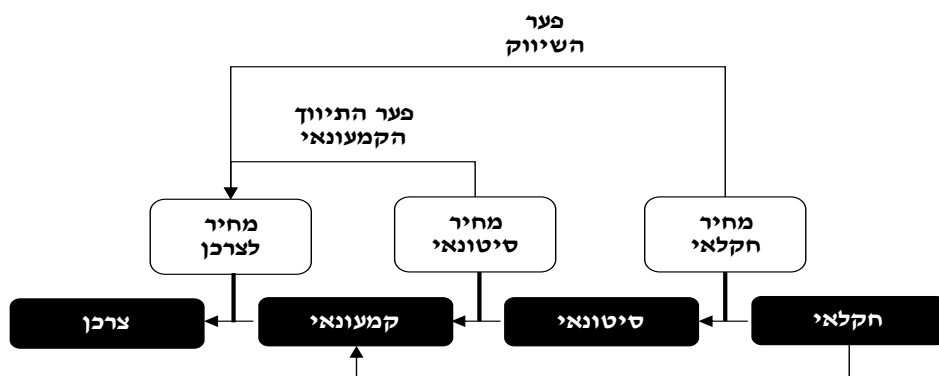
כמו כן, מפרסומים שונים עולה כי הגיל הממוצע של החקלאים בענף עלה עם השנים והגיע ליותר מ-60, תופעה המהווה אתגר לעתיד הענף.⁵⁰

3.3.5 פערי תיווך בשיווק פירות וירקות טריים⁵¹

בעשור שמ-2006 עד 2015 עלה מדד המחירים לצרכן ב-19% (ללא ירקות ופירות – ב-18.5%) ומדד מחירי המזון ללא פירות וירקות עלה ב-29.3%. בתקופה זו מדד מחירי הפירות והירקות עלה ב-38.5%. כמו כן, מדד מחירי הפירות הטריים עלה ב-47.3% ומדד מחירי הירקות הטריים עלה ב-42.2%.

פער התיווך הכולל הוא הפער בין המחיר שהחקלאי מקבל למחיר שהצרכן משלם. פער זה מורכב מפער התיווך הסיטוני, שהוא הפער בין המחיר שמקבל החקלאי למחיר שמוכר הסיטונאי, ומפער התיווך הקמעונאי, שהוא הפער בין המחיר שבו מוכר הסיטונאי למחיר שהצרכן משלם. בתרשים 12 להלן מוצגת שרשרת השיווק של התוצרת החקלאית באופן כללי.

תרשים 12: שרשרת השיווק של פירות וירקות טריים⁵²

פערי התיווך בשיווק פירות וירקות מגיעים לעשרות אחוזים בין המחיר המשולם לחקלאי למחיר שמשלם הצרכן. כך לדוגמה, בשנת 2013 נרשם בירקות טריים פער תיווך קמעונאי של 53.1%, לעומת 48.4% בשנת 2012. בפירות טריים הפער בשנת 2013 היה 38%, דומה לפער

⁵⁰ הכנסת ה-20, ועדת הכלכלה, פרוטוקול 147: [דיווח שר החקלאות ופיתוח הכפר על פעולות משרדו, תוכנית העבודה של המשרד ואופן ביצוע התקציב](#), נתונים של אברהם דניאל, יו"ר התאחדות החקלאים החדשה בישראל, איגוד לשכות המסחר, 27 בינואר 2016.

⁵¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [מאגר המחירים ומדדי המחירים של ישראל](#), כניסה: 10 באוקטובר 2016.

⁵² בחלק מהשוק קיימים גם גורמים המתווכים בין החקלאי לסיטונאי, ולעומת זאת, לעיתים החקלאי מוכר את תוצרתו ישירות לצרכן (ב"שווקי איכרים"). כמו כן, בתרשים לא מופיעים גורמים נוספים בשרשרת כגון בתי אריזה ובתי קירור.

בשנת 2012.⁵³ במרץ 2014 עבר תיקון לחוק ההגבלים העסקיים, ובו צומצם הפטור מהסדר כובל למשווקים בסיטונות שאינם חקלאים. ייתכן שחלק מבעיה זו טמון בחוסר השקיפות הקיים במקטע הסיטוני. יש לציין כי הכנסת אישרה את החוק לקידום התחרות בענף המזון, התשע"ד – 2014, שנכנס לתוקף בשנת 2015, ותכליתו העיקרית היא הפחתה של מחירי המזון באמצעות החלת שקיפות מחירים והגבלת שטחי המדף של ענקי המזון (בעלי מחזור מכירות של מעל מיליארד ש"ח). השיפור במקטע הקמעונאי עשוי לאפשר לצרכן מקור מידע אמין שיהיה כלי יעיל לניהול צרכנות נבונה.⁵⁴ יחד עם זאת, לפי בדיקה של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, בעיה זו מאפיינת גם מדינות אחרות, ונמצא כי בישראל פער התיווך נמוך לעומת מדינות אירופה וארה"ב.⁵⁵

באוקטובר 2016 חתמו שר האוצר ושר החקלאות על צו שמחייב את רשתות השיווק ואת הסיטונאים למסור נתונים כלכליים על קנייה ומכירה של פירות וירקות. בצו הוכנסו הפירות והירקות לפיקוח על פי חוק הפיקוח על מחירי מצרכים ושירותים, פרק ז (חובת דיווח).⁵⁶ המטרה של המהלך שהוגבל בזמן (עד סוף שנת 2018) הייתה לקבל מידע שיאפשר בחינת צעדים להפחתת פער התיווך.⁵⁷

⁵³ משרד החקלאות, [דין וחשבון כלכלי על החקלאות והכפר 2013](#), אוגוסט 2014. ראו גם: איתמר מילרד, [פער התיווך הקמעונאי ופער השיווק במחירי הפירות והירקות](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נובמבר 2014.

⁵⁴ OECD, [Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2015](#), August 14th 2015;

משרד החקלאות ופיתוח הכפר, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, [דו"ח ארגון ה-OECD – מדיניות חקלאית לשנת 2015](#): ניטור והערכה של מדינות, 10 בספטמבר 2015.

⁵⁵ איתמר מילרד, [פער התיווך הקמעונאי ופער השיווק במחירי הפירות והירקות](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נובמבר 2014.

⁵⁶ [חוק פיקוח על מחירי מצרכים ושירותים, התשנ"ו-1996](#).

⁵⁷ ד"ר יעל קחל, החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, דוא"ל, 27 באוקטובר 2016.

נספח: השינוי בתפוקה החקלאית לפי מוצר

לוח 9: התפוקה החקלאית (אלפי טונות) וערך התפוקה (מיליארדי ש"ח), שנים 2000 ו-2019⁵⁸

ענף	תפוקה		ערך		שינוי	שינוי
	2019	2000	2019	2000		
סך כולל						
גידולים צמחיים - סך הכול						
גידולי שדה						
דגנים וקטניות - סך הכול						
חיטה						
שעורה						
סורגום						
תירס, גרגירים						
תירס, קלחים						
אפונה לשימורים						
קטניות, גרגירים יבשים						
גידולי תעשייה ושמן - סך הכול						
כותנה						
סיבים						
גרעינים						
אגוזי אדמה (בוטנים)						
חמניות						
גידולי תבלין, רפואה וכדומה						
מספוא גס וקש - סך הכול						
שחת						
מספוא ירוק ותחמיצים						
קש						
ירקות, תפוחי אדמה ומקשה						
ירקות						
עגבניות						
עגבניות, זנים למאכל						
עגבניות, זנים לתעשייה						
מלפפונים						
גזר						
פלפל						
בצל יבש						
חצילים						
קישואים						
כרוב						
כרובית						
סלק						
חסה						
כרפס (סלרי)						
תות שדה						
פטרויות						
אחר						
תפוחי אדמה						
אבטיחים						

⁵⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [תפוקה חקלאית לפי ענף ומוצר](#), 10 בספטמבר 2020.

שינוי	ערך		שינוי	תפוקה		ענף
	2019	2000		2019	2000	
-25.8%	0.09	0.12	-50.2%	32.9	66.0	מלונים
172.6%	8.48	3.11	7.3%	1,570.7	1,463.7	מטעים (כולל מטעים צעירים)
181.3%	8.16	2.90	-2.5%	1,467.4	1,505.0	פירות - סך הכול (פרט למטעים צעירים)
70.5%	1.46	0.86	-27.4%	539.3	742.5	פרי הדר - סך הכול
-15.1%	0.18	0.22	-73.8%	74.9	285.7	תפוזים (טבורי, שמוטי, אפילים)
46.1%	0.36	0.24	-40.5%	148.8	250.3	אשכוליות
153.7%	0.22	0.09	78.6%	75.6	42.3	לימונים
158.6%	0.65	0.25	34.2%	220.4	164.2	אחר
-14.8%	0.05	0.06		19.6		הדרים צעירים
211.2%	7.02	2.26	49.5%	1,031.4	689.7	פירות, ללא פירות הדר - סך הכול
73.5%	0.59	0.34	-20.8%	104.0	131.3	תפוחי עץ
79.2%	0.16	0.09	-9.1%	23.5	25.9	אגסים
144.8%	0.20	0.08	0.8%	25.0	24.8	שזיפים
93.6%	0.40	0.21	-15.3%	56.2	66.3	אפרסקים
103.6%	0.08	0.04	-35.4%	7.0	10.9	משמש
145.5%	0.59	0.24	-16.9%	57.1	68.7	ענבי מאכל
117.2%	0.20	0.09	14.0%	48.7	42.7	ענבי יין
195.0%	0.57	0.19	49.4%	144.0	96.4	בננות
150.4%	0.51	0.20	101.8%	113.0	56.0	זיתים (סך הכול)
204.1%	0.43	0.14	163.9%	95.0	36.0	זיתים לשמן
29.6%	0.08	0.06	-10.0%	18.0	20.0	זיתים למאכל
486.0%	0.18	0.03	92.4%	10.0	5.2	שקדים
963.9%	0.04	0.00	67.0%	1.5	0.9	אגוזי פקאן
371.7%	1.13	0.24	55.4%	138.8	89.3	אבוקדו
386.6%	0.20	0.04	178.4%	27.0	9.7	אפרסמון
381.5%	0.35	0.07	62.6%	48.1	29.6	מנגו
683.4%	0.87	0.11	298.3%	43.4	10.9	תמרים
435.7%	0.62	0.12	281.4%	80.9	21.2	פירות אחרים
108.2%	0.32	0.15			..	גידול מטעים צעירים (פרט להדרים צעירים)
39.0%	0.78	0.56			..	פרחים וצמחי נוי
	0.00	0.00				מזה:
53.6%	0.49	0.32	-100.0%		1,282.3	פרחים ליצוא (מיליונים)
39.0%	0.24	0.17			..	צמחי נוי שונים
108.8%	1.24	0.60			..	גידולים שונים
17.0%	0.03	0.02			..	שתילי מטעים
134.2%	0.95	0.40			..	זרעים
65.5%	0.27	0.16			..	ייעור
-41.9%	0.00	0.01			..	אתרוגים
99.7%	12.44	6.23				בעלי חיים ותוצרתם - סך הכול
166.7%	7.70	2.89	51.9%	808.2	531.9	בעלי חיים לבשר
76.2%	3.36	1.91	48.3%	611.5	412.4	עופות
165.8%	3.36	1.27	91.5%	517.1	270.0	תרנגולים לפיטום
14.3%	0.65	0.57	-31.3%	94.4	137.4	תרנגולי הודו
		0.08		-	5.0	אווזים ועופות אחרים
197.7%	1.67	0.56	63.2%	141.1	86.5	בקר
244.3%	0.89	0.26	121.6%	38.6	17.4	כבשים
119.3%	0.06	0.03	74.4%	3.3	1.9	עיזים
77.6%	0.24	0.13	-0.7%	13.6	13.7	חזירים
69.5%	3.15	1.86	34.4%	1,584.0	1,179.0	חלב (מיליוני ליטר)

שינוי	ערך		שינוי	תפוקה		ענף
	2019	2000		2019	2000	
67.6%	2.99	1.79	34.2%	1,542.1	1,149.3	חלב בקר
33.3%	0.07	0.05	-6.4%	17.5	18.7	חלב כבשים
271.1%	0.10	0.03	122.1%	24.4	11.0	חלב עיזים
109.2%	1.92	0.92	54.4%	2,520.0	1,631.8	ביצים ואפרוחים (מיליונים)
150.9%	1.00	0.40	56.6%	2,269.7	1,449.0	ביצי מאכל
77.3%	0.92	0.52	37.0%	250.4	182.8	ביצי אפרוחים
-9.8%	0.38	0.42	-38.5%	17.9	29.1	דגים
-16.0%	0.20	0.24	-31.0%	13.4	19.4	דגי בריכות, למאכל
32.4%	0.09	0.07	47.6%	3.5	2.4	דגים מחקלאות מים, למאכל
-50.5%	0.05	0.09	-87.0%	1.0	7.3	דגי ימים ואגמים, למאכל
79.8%	0.05	0.03	..	..	..	דגי נוי
-15.9%	0.12	0.14	..	..	..	שונות
82.4%	0.07	0.04	46.2%	3.8	2.6	דבש
-53.2%	0.05	0.10	..	..	..	אחר